

5. HIIDUDE SUURUS JA JÕUD

VETE SÜGAVUSED

139.

[Vesi ulatub Tõllul (~ Pillil) vööni]

A.

[— — —] und wornach ein gewaltiger Riese, Namens P i l, dem das Wasser nur bis zum Gürtel gereicht habe, vom festen Lande kommend, den Sund durchwatet, und lange Zeit auf Oesel geherrscht, endlich sich aber unter einem grossen Steine auf Oesel verborgen habe, wo er noch schlafe und zuweilen aus seinem Schlafe erwache und demjenigen erscheine, welcher ihn zu einer bestimmten Jahres- und Tageszeit dreimal bei seinem Namen P i l rufe. [— — —]

—m—, Inland 1836, nr. 35, vg. 584—588. Tekst on saadud artikli autori nooruses tema hoidjalt.

Vt. ka: C. R u s s w u r m, Sagen aus Hapsal, lk. 16 (5).

Vt. Tõllu haud, muist. 175—183; Tõllu töotus ja äratamine, muist. 184—185; Kapsaste toomine, muist. 156—160; Kivid vaenlaste pihta, muist. 12 B; Tõll kõrvaldab kivi teelt, muist. 14; Tõllu kepi jälg kivil, muist. 83; Suure Kuiva tekkimine, muist. 106; Hari-laiu tekkimine, muist. 107, Leiger, muist. 8; Leiger ja Tõll jõudu katsumas, Leiger, muist. 12.

[TÕLGE.]

[— — —] mille järgi vägev hiid, nimega P i l l, kellele vesi olevat ulatunud ainult vööni, kui ta mandrilt tulles kahlanud läbi väina, kes ka pikka aega Saaremaal valitsenud, lõpuks end peitnud Saaremaal ühe suure kivi alla, kus ta veelgi magavat ja aeg-ajalt oma unest üles ärkavat ja neile ilmuvat, kes teda kindlal aasta- ja päevaajal kolm korda kutsuvat tema nimega P i l l. [— — —]

B.

K a k s v e n d a

Kord elanud kaks tugeva jõuga venda. Teise nimi olnud Tõll, teise nimi Leiger. Nad elanud teineteisest kaunis kaugel ja suur lai meri olnud nende vahel. Kui nad teineteist vaatamas käinud, olnud neil suur palk kepiks käe ja õllemaat taskus. Nad läinud otsekohe merest läbi, aga vesi ei ole kaugemale ulatanud kui niuetest saadik.

Kui Tõll leent keetnud, käinud ta teinepool merd venna juures kapsapäid toomas. Kui leemepada keenud, olnud ta juba tagasi.

Sõja ajal tulnud vaendlased korra Tõlli pere ligidale. Siis läinud ta neile vasta, suur pikk palk seljas. Vaendlased jooksnud Tõllu nähes kohe minema, siis võtnud Tõll suure tõllaratta ja visanud neile järele, ja ratas jooksnud 9 versta ühe joonega edasi.

Kui ta surema hakanud, siis on ta ütelnud:

«Matke mind mu rohuaeda ja kui sõda tuleb ja teie vasta panna ei jõua, siis hüüdke mind hauast ülesse, küll ma siis teil appi tulen.»

Pärast Tõlli surma läinud aga ta lapselapsed koeruse pärast Tõlli hauale ja hüüdnud:

«Tõll, Tõll, tõuse üles, sõda õues!»

Tõll tõstnud kohe pea hauast ülesse ja vaadanud ringi, aga et ta midagi põle näinud, siis vihastanud ta ja põle lubanud enam ilmaski appi tulla. Ja on uueste oma pea maha pannud ja puhkab tänapäevani.

E 5376/7 < Järva-Madise, Ahula v. — K. Kuusik < Juula Toming.

Vt. Kapsaste toomine Leigrilt, muist. 159; Tõll sõdib vankri abil, muist. 172; Tõllu haud, muist. 182; Tõllu äratamine, muist. 185.

Vrd. veel: Leiger ja Tõll jõudu katsumas, Leiger, muist. 12; Leiger sammub läbi väina, Leiger, muist. 15.

C.

Ükskord elasid kaks meest, Tõllus ja Leider. Kui nad teineteisel kostis käisid, oli neil pool vaati õlut taskus ja viiesüllane palk oli kepist käes, aga mitte käima abist. Kui ta läbi mere läks, puutus vesi nihuti ja laened vasta kotikid. Aga kui tõusis sõda, siis ta võttis tõllaratta, viskas vaenlasel vastu silmi, ratas jooksis kivi vasta, kus ta peiad praegu veel. Enne kui ta ära suri, rääkis seda omal lastel, et kui neil sõda juhtub, käskis ennast appi kutsu, ütles:

«Küll ma aitan teid!»

Aga lapsed tegid nalja, tulid tema haa juure, üelsid:

«Tõllus, Tõllus, tõuse üles!»

Kuulis, et see nali oli, pahandas siis oma põrna, ei luband enam appi tulla.

E 7402/3.

D.

Tõll läks viiesüllase kepiga läbi Soela väina. Niikaua kui liha katlas kees, tõi koapsud Hiiumaalt. Vennale viis vaadi õlut taskus külakostiks. Saaremaalt Hiiumaale 8 versta moad, mis see suurel mehel lipsida olli! Nii soe vesi oln, et Tõll käin alasti läbi väina. Enne oln Soe väin, nüüd hüüdas Soela.

KKI 27, 251 (1) < Muhu, Tupenurme k. — A. Schmuul < Raissa Raun, sünd. 1887. a. (1959).

Vt. Kapsaste toomine Hiiumaalt, muist. 158; ka Kohanimede tekkimine, muist. 118—125.

E.

Suur Tõld läind Saaremaalt Hiiumaale, rehepars kepiks, õllevaat taskus, kes teab kui palju kapsaid oli keeduks võtnud. Läks Soela väinast läbi Leigerit külastama.

EKRK I 6, 130 < Orissaare raj., Muhu, Külasema k. — I. Sarv ja E. Veskisaar < A. Kand, 52 a. (1954) = RKM II 40. 347/8 (11) < Orissaare raj., Külasema k. — E. Veskisaar < A. Kand (1954).

Vt. Kapsaste toomine Hiiumaalt, muist 158.

F.

Kui Tõll läbi väina Hiiumaale sammus, siis oli tal käes kuuesüllane palk kepiks.

E 61166 < Emmaste — M. Meiusi < Jaagup Veski (1927).

G.

Tõll ja Leiger olid vennad, käisid üheskoos läbi väina, vesi ulatas Leigril kubemeteni, Tõllul ainult põlvedeni.

ERA II 9, 93 (13) < Emmaste khk. ja v., Kuusiku k. — M. Meiusi < Joosep Pumberg, 45 a. (1928).

H.

(Eestlasilt kuuld.) Tõllus olnud suur mees. Käind Hiiumaalt Saaremaale läbi väina. Ise laulnud:

«Uidu, tuidu, tuikest,
kastab mehe tillikest.»

Leigrid olnud Hiius suured mehed. Praegugi on nende suguvõsa, Leigri-nimelisi. Hakand saepaku otsast kinni ja virutand krapsti ree pääle.

ERA II 1, 712 (63) < Reigi, Kõrgessaare v., Rootsi k. — P. Ariste < Juhan Beekmann, 62 a. (1928).

I.

Suur Tõll läinud merest läbi, vesi old püksivärdli. Hiiumaalt Saaremaale läind otsekohe. Nii suur mees old.

EKRK I 6, 504 (4) < Orissaare raj., Muhu, Võlla k. — O. Niinemägi ja H. Tamm < I. Oedekivi (1954).

K.

Suur Tõll

Suur Tõll olli ollu Saaremaa mees, ken merest läbi käüs.

AES I < Karksi khk. ja v., Ainja — A. Univer (1936).

Vetest läbikäimise kohta vt. veel: muist. 148, 150, 162 B, 165 B, 175 R; Kapsaste toomine. muist. 156—160; samuti HVM I, lk. 362 jj., muist. 326—332.

140.

[Meri Suure Tõllu pastla kannani]

Laiatüki lahest kord läbi tulles täitnud vesi Suure Tõllu pastla kannä ära, kõrgemale ei olevat ulatunudki. Nii suur mees oli siis Suur Tõll.

EKRK I 16, 226/7 (11) < Kingissepa raj., Torgu k/n. — V. Ahas ja K. Mölder < E. Väli, 80 a. (1957).

141.

(Suur Tõll on nii tugev, et kavatseb üht ninasõõret kinni hoides teise sõõrme tuulega poja ehitatud kiriku ümber puhuda.)

M. Körber, Oesel einst und jetzt II, lk. 157.
Vt. muist. 120 B.

142.

[Suure Tõllu samm pikkus]

Saaremaa on üks Suure Tõllu samm. Ta samm oleks ehk muidu veel pikem olnud, aga vesi oli vasta tulnud.

RKM II 86. 87 (6) < Kingissepa raj., Pihtla k/n., Kailuka k. — E. Liiv < Aleksander Lahti, sünd. 1894. a. (1959).

143.

[Tõllu nägemine]

Suur Tõll läinud Mustjalast linna poole ja Sauvere mäelt näinud, kuidas massakas haigutanud Kaarma kiriku tornis. Suure Tõllul on nii erk kuulmine olnud, et magamise ajal on ta kuulnud, kui hiir on aevastanud.

E 60726/7 (10) < Mustjala khk, ja v., Võhma k. — T. Kaljo < Eeva Mahl, 70 a. (1927).
Trükitud: M. J. Eisen, Tõll ja ta sugu, lk. 155.

144.

[Naishiid näitab oma jõudu]

Saaremaal elanud muiste mõnda hiidu, tugevad nagu Tõll. Ka olnud tugevaid naishiida. Üks naisterahvas tahtnud Tõllule oma jõudu näidata. Visanud Kübarsaarest suure kivi Soela—Kuresaare tee äärde. Seal kivi praegu alles.

E 57317 < Saaremaa — M. J. Eisen.
Vt. ka: Tõllu (~ Vanapagana) naine kivikandjana, muist. 44—67.

TÕLL PÄÄSTAB MEREHÄDALISED

145.

Suur Tõll päästab Salme Kipakat merehädast

Salme Kipak olnud omal ajal kõige kangem ja julgem meremees. Ta käinud oma kalapüüupaadiga suvistel sumedatel päevadel ja valedatel öödel sagedasti Kuramaal, Riias, Heinastes ja kaugemalgi.

Ükskord tulnud ta oma paadiga Ruhnu saarelt Sõrve poole tagasi, kui äkiline maruhoog Leelse rahu juures paadi ümber paiskanud. Kipak olnud küll ka hää ujuja, kuid siiski polnud pääsmise lootust, sest et meri hirmsasti mässanud ja maa ujumiseks kaugel. Parajasti tulnud Suur Tõll Abruka saarelt Sõrve poole, kuulnud meest vees sulistavad, võtnud mehe kaenla alla ja viinud Salme randa kuivale. Koht, kus Kipak elanud, kutsutakse veel praegu Kipaku taluks.

E 60010/11 (4) < Kärla — K. Loiken (1927).
Trükitud: M. J. Eisen, Tõll ja ta sugu, lk. 154. Vrd. eespool lk. 62 jj., P. Süda, Suur-Tõll.